

– *Munkád mellett, hogy megkerülhetetlen irodalomtörténet, nagyszabású értelmiség-történet is egyben. Hogy látod: miként reagált a magyar értelmiség a Kádár-korszak kihívásaira?*

– Nemigen tudok mit válaszolni, és abban sem vagyok biztos, hogy értelme lenne erről bármit is mondanom. Ez nem jelenti azt, hogy a kérdés értelmetlen, de nyilván nem mondanék igazat, ha azt állítanám: a magyar értelmiség vitézül, gerincesen viselkedett végig a Kádár-rendszer alatt. De akkor sem, ha azt vetném az írástudók szemére: meghátráltak, meghunyászkodtak. Sokan, sokféle módon viselkedtek a Kádár-érában – az előbb említett megtéréstörténetektől egészen azokig, akik önként daloltak a rendszernek vagy lettek annak kiszolgálói. Akadtak meggyőződésből együttműködők, mások alkalmazkodtak, mert boldogulni próbáltak, és mindig voltak persze ellenállók is. Olyan életpályával is találkoztam, amely a tevékeny együttműködéstől a tevékeny ellenzékiességig vezet. Nagyjából ezek a kategóriák léteznek. Nem gondolom mindenesetre, hogy tízezer oldalnyi irat átolvasása után sokkal többet tudnék róluk, mint bárki más, aki egy kicsit is ismeri a Kádár-korszak működését. Legfeljebb mindahány típushoz konkrét neveket, személyeket tudok kapcsolni.

– *Könyved érvényes beszédmodot kínál a témájául választott kérdések – többek között az értelmiség útjának, vagyis kollaboráció és ellenállás dilemmáinak – kibeszéléséhez, de tartok tőle: a társadalom elenyésző hányadához jut csak el. Ezért az érdekelne még: hogyan lehet szerinted ma Magyarországon, tágabb nyilvánosság előtt a Titkos írás által felvetett témákról beszélni?*

– Nagyon nehezet kérdezel, nem is igen vannak rá válaszaim. Talán a sajtó, a média feladata és felelőssége ez, illetve – ha lenne nézője a magyar filmnek – a mozinak lehetne terepe. Itt van például *A mások élete*, amit Oscar-díjjal jutalmaztak 2007-ben. Százvezrek látták Németországban, alighanem a közbeszéd része lett, és a sajtó is reflektált rá. Van egy olyan érzésem, hogy Cserhalmi Sára hasonló témájú, *Drága besüggött barátaim* című alkotása – ami összességében kerül a mozikba – ezzel szemben a magyar filmek szokásos sorsát futja majd be. Ne legyen igazam, de szerintem jó esetben ötezren váltanak majd rá jegyet. Függetlenül attól, hogy jó film lesz vagy kevésbé sikerült, a bemutatója alkalmat adna a téma megvitatására, de nem tudom, mekkora nyilvánosságot kap majd a premier. Hogy mindez mitől és hogyan változhat meg, arról egyelőre fogalmam sincs.

KRITIKA

Temesi Ferenc

Bartók

Alexandra Kiadó
Budapest, 2012

Pethő Anita

KEVESET MARKOL, TÚL SOKAT FOG

Képes-e a regény elkerülni a témaválasztásból adódó közhelyeket, képes-e a hatszáz oldalnyi monumentális kötet címszereplője segítségével túllépni a Temesi-univerzumon? Ez talán a két legfontosabb tétje Temesi Ferenc *Bartók* című regényének.

Hogy nem könnyű a magyar, vagy kicsit tágabban értelmezve a közép-európai szellemi alkotómunkát végzők sorsa, legyen szó akár egy világhírű zeneszerzőről, akár egy sokkal kisebb körben hatást kifejteni képes íróról (és általa még sok mindenki másról), hogy gyakran meg nem értettség övezi tevékenységüket, ellenben anyagi megbecsülés alig, nem más, mint egy rettenetes nagy közhely, amelynek igazságtartalmát e jellegénél fogva butaság lenne elemezgetni. Temesi regénye azonban valahol mégiscsak ezt teszi. Hát tessék, még egy Bartóknak sem volt fenéki tejfel az élet, mit szóljon az író egy olyan országban, „amelyben körülbelül öt ember tud megélni abból, hogy író” (16), ahol „Már azok is szégyellték a honoráriumot, akiktől jött. Ezért gyakran el se küldték” (191). Sokszor játszott, elkopott dallam. Közhely.

Az amúgy monumentálisra sikeredett könyv a maga hatszáz oldalával első nekifutásra nem akar sokat, csak felvázolni Bartók portróját.

Temesi Ferenc eddigi életműve ismeretében természetesen nem éppen klasszikus portréfestésre lehet számítani, olyan megszokott módszereket felhasználó műre, amelynek elsődleges célja az illúzióépítés, az olvasó bevonása a regény világába. Hogy ebben a regényben Bartók mellett maga Temesi, pontosabban regénybeli alteregója, Életrajzoló (Él, Életraj Zoli stb.) alakja is megjelenik, nyilvánvalóan inkább elidegenítő aktus, mint önmagába illúziót keltően bevonó. Másrésztől azonban illeszkedik egy olyan, elsősorban az angolszász területeken immáron évtizedek óta létező trendhez, amelyben az elbeszélő (aki nem feltétlenül a szerző alteregója) egy történelmi személyiség, egy híresség sorsán keresztül vagy egy történelmi szituáció alapos körüljárásával igyekszik magáról is valami fontosat elmondani. Klasszikus példája ennek Julian Barnes *Flaubert papagája* című regénye, valamint ilyen a néhány hónapja magyarul is olvasható Jonathan Garfinkel-kötet, *A Jeruzsálem-projekt*. Ám még így is marad a kérdés: Temesi azzal, amilyen arányban és amilyen módon odateszi saját életét Bartóké mellé, nem lőtt-e túl a célon? Nem lett-e alibi, hovatovább csak csali Bartók neve valami egészen más-hoz? És az a más vajon van-e legalább annyira érdekes, mint amennyire Bartók Béla életének regényszerű elbeszélése lehet(ett volna)?

Amit a regény Bartókról elmond, egy szubjektív szövegválogatás eredménye. (Nemcsak a fejezetek elején található kis ikonok – háromszög, kör, négyzet – miatt, de e jellemzője által is emlékeztet a könyv Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Dél* című könyvére, amivel feltehetőleg termékenyen bizonyulna egy alapos összehasonlítás, de erre természetesen itt és most nincs lehetőség.) Temesi időnként, nem túlhangsúlyozva azt, utal is erre az elbeszélői önkényre: lehetne másként is, de ő így írja meg a könyvet („Pedig olyan szép volna így a történet!” [213]; „De ez egy regény” [550]). Több olyan jelenet is akad, amikor először egy regényesebb, színesebb változatot vázol fel, majd elmeséli annak egyszerűbb, prózai, a „valós” eseményekhez közelebb álló variációját is. Az életrajzolás alapjául egyébként számtalan dokumentum, többek között fennmaradt levelek, illetve visszaemlékezések szolgálnak, amelyek nagy számban idéződnek fel és meg a regényben. Néha, egy-egy hosszabb levél esetében talán túlzó mértékben is. Ezenkívül filmszerű jelenetek is megidéznek (természetesen itt már tudatosan előtérbe kerül a fikció) Bartók életének mindennapjait, ezek elsősorban az amerikai évek bemutatására jellemzők.

Fontos szólni arról, hogy Temesi három egyenrangú karakterre formálja az európai (magyarországi) Bartókot, az amerikai Bartókot, illet-

ve Életrajzoló. Bartók esetében a két életszakasz erőteljes elválasztása azonban nem teljesen magától értetődő. Ha az olvasó megpróbál választ találni arra, miért e különválasztás, könnyen úgy érezheti, hogy minden ötletével a belemagyarázás csapdájában találja magát. A Bartók-házaspár amerikai életét felvillantó jelenetek amúgy is előre kitalálható klisékből épülnek fel, az „ott minden más” elkoptatott frázisaiból, legyen szó akár a másként ízlő ételekről, a metropoliszokról, ahol oly könnyű eltévedni, vagy éppen arról, hogy mennyire az üzlet irányít arrafelé mindent. Hogy mennyire másfajta szokások között kell a koncertek alatt (kottából játszani például a felkészületlenség jele az amerikai közönség szemében) és után (amikor jó képet kell vágni ahhoz, ahogy a pénzemberek kis túlzással azzal dicsekednek Bartóknak, hogy ők is láttak már közelről zongorát) létezni. Hogy egy ízig-végig európai alkotó, aki ráadásul közel hatvanévesen hozza meg a távozás nehéz döntését, milyen nehézségekkel küzdhet gyökereitől elszakadva.

Sejthető, hogy valami nagyon fontos mondanivaló van elrejtve ezekben a fejezetekben, amelyek vonzzák az olvasót, hogy akár újra is olvassa őket, de végeredményben ez a valami mégiscsak rejtve marad. Ahogy az a feszültség sem jön létre a két Bartók-alak között, amiért érdemes volt Temesinek (egyik) hőjét határozottan két különálló, egyenrangú alakká szétfejténie.

Máskülönben a határozott jelzót nemigen lehet sajnós erre a szövegmonstrumra alkalmazni. Legalább is a címszereplőről szóló fejezetek esetében nem. Bartók életét ugyan egészen apró gyermekkorától haláláig kísérheti végig az olvasó, s az egyik alaptézis minden bizonnyal az, hogy a híresség, a géniusz is csak ember: olykor nagyon is hasonló hétköznapi problémákkal küzd, mint bárki más. Ezen túl azonban nem rajzolódik ki markánsan Temesi Bartókjának arcéle. Megint csak néhány klisé marad a jóságos, de önmagával szemben kérlelhetetlenül igényes, a csak az örök alkotási lázban, tettrekészségben létezni képes nagy szellemről. Elsősorban erre értem a jelen írás címében szereplő kifordított szólást: a hatalmas anyag, amivel Temesi dolgozik, talán éppen mérete és az olvasóval megosztott túl sok információ miatt nem engedi, hogy ez a bizonyos markáns arcél kirajzolódjon. Valószínűleg azonban a harmadik egyenrangú karakter, Életrajzoló sem ártatlan a dologban.

A kivételes egyéniségek életében felfedezni az esendőt és a hétköznapit: tulajdonképpen ez az igény élteti a bulvárt is, még ha a kivételes egyéniség néha kimarad a számításból, csupán a mások magánéletén való csámcsogás marad. Mintha Temesi ezzel is számolt volna, amikor

regényébe harmadik fő karakterként beépítette Életrajzoló. Mintha ez egy fricska lenne az olvasónak, aki nyilván nem holmi száraz szakmai tényhalmazért veszi kezébe a Bartók nevét címében viselő regényt, hanem éppen regény mivoltáért, illetve azon illúzió miatt, hogy egy kivételes egyéniséghez, annak privát életéhez kerülhet közelebb. Még akkor is, ha tudja, hogy ez csak illúzió: egy harmadik személy szellemi konstrukciója, amely jellegéből fakadóan már eleve erősen fikcionalizált.

Vagyis az olvasóval szembeni fricska abban áll, hogy Temesi Bartók Béla mellett megmérteti saját életét is. Ha szívesen bújod Bartók magánéletét, azokat a leveleket, amelyekben szerelmi csalódásának és bánatának ad hangot, vagy fia visszaemlékezését arról, hogy milyen napirend szerint is éltek Bartókék, akkor hogyan viszonyulsz egy, az utóbbi három-négy évtizedben alkotó magyar író életéhez? Van-e az is olyan izgalmas számodra, mint Bartóké, aki miatt minden bizonytalanságba kénytelen kézzel venni ezt a könyvet? Hiszen Életrajzoló karakterébe nyilvánvalóan önmagát írta bele Temesi, aki így egyszerűen rákényszeríti az olvasót arra, hogy ez esetben is referenciálisan olvasson. Úgy, ahogy az Bartók karaktere, a róla szóló fejezetek esetében reflexszerű és evidens. Ezt egyrészt például a *Por*, a mai napig legjelentősebb regénye sokszori felemlegetésével éri el, másrészt azokhoz a más, közismert emberekhez fűződő kapcsolatának az ábrázolásával, akik mini-Bartókokként is funkcionálnak a szövegben, legyen szó akár Cseh Tamásról, Páskándi Gézáról, Szabados Györgyről vagy éppen Lázár Ervinről, és még annyi mindenki másról. Megannyi kivételes egyéniség, nagy szellem. Akár róluk is szólhatna egy ehhez hasonlatos regény.

Bár Temesi nem csak magyar alkotókat említ (Émile Zola vagy Paul Simon is megkapja a maga fejezetét Életrajzoló szövegsíkjában), mégis itt térhetünk vissza az elején felvetett kérdésekhez. Véleményem szerint ugyanis a *Bartók* című regény nem ad többet néhány közhelyen túl akkor, amikor például a szellemi alkotómunka mai feltételeit veszi számba. Sokatmondóbbak között, ahogy Temesi a rendszerváltást következtetésen „gatyaváltásnak” nevezi, teszi ezt persze korábbi szövegeiben is, de éppen ezért mára ez már rég elvesztette szellemességét, ha valaha is lehetett egyáltalán akként értelmezni. Hogy a magyar társadalom problémái nem megoldódni látszódnak, hanem a megoldatlanság révén újabb és újabb problémák generálódnak – aminek csak egy szimptomatikus jele a honoráriumok fogyatkozása (lásd fentebbi idézet) –, ma már szintén közhelyszámra megy. Viszont ha van valami markáns ebben a könyvben, akkor az éppen ez a pszeudocinikus hangnem, ahogyan beszámol az

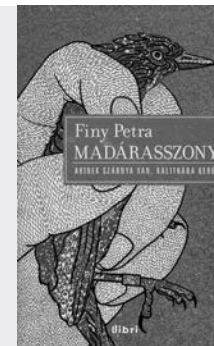
Életrajzoló körülvé világról, aminek következtében azonban egy speciális közegen belüli leválaszthatatlan, önálló rész marad. Hiába Bartók mint húzónév, a regény mégis csupán a Temesi-univerzumon belül létezhet, azonban szemmel láthatóan ott sem érzi igazán jól magát.

Véleményem szerint tehát ez a monumentális próbálkozás (a regény köré íródó történet szerint Temesi negyven éve készült erre) mint irodalmi vállalkozás, a regény mint regény kudarcot vallott. Haszna, még hozzá óriási haszna így is lehet ennek a könyvnek. Ha nem is a legszerencsésebb módon, de mégiscsak ráirányítja a figyelmet Bartókra és műveire. Katalizátor lehet tehát az olvasó számára a nagy zeneszerző (újra)felfedezésében, de azon az úton valószínűleg ez a könyv már nem kíséri el őt.

Finy Petra

Madárasszony

Libri Kiadó
Budapest, 2012

Takács Éva

KIÉ EZ A TÖRTÉNET?

Szomorú család-történet? Egy anya nélkül felnőtt lány anyává válásának meséje? Egy nyomozás naplója? Emlékek Linger Liliről? A legnyugtalanítóbb ebben a kötetben a fentiek eldönt(het)etlensége, és sajnos nem azért, mert mindegyik lehetne. Hanem azért, mert egyik sem lesz.

Első ránézésre valóban érdekes struktúrával találjuk szembe magunkat. A könyv kilenc részre tagolódik, címeik alapján azt az előfeltételezt keltve az olvasóban, hogy kilenc személy emlékeit fogja olvasni (ami esetlegesen kilenc különböző hangnemet von maga után). Ezeket vé-